

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת כי תבוא תשע"ו

תכנית העולם - תקיעה, תרועה, תקיעה

אפשר לומר לו ש"יחזור" בתשובה? הרי "לחזור" אפשר רק במקום שהייתי בו פעם, וגם "לשוב" אי אפשר אלא במקום שהייתי בו פעם. אבל במקום שאף פעם לא הייתי בו, אי אפשר לחזור או לשוב. גם הכנוי "בעל תשובה" שמקובל היום לכנות בו את היקרים שגדלו כחילוניים והפכו להיות שומרי תורה ומצוות, אינו מתאים לכאורה. מה שייך לדבר על "שיבה" במקום שמעולם לא היו בו?

יש כמה תשובות לשאלה זו, ואחת התשובות היא, שגם מי שלא שמר תורה ומצוות מעולם, שייך לדבר לגביו על מצב שהוא יכול וחייב לשוב אליו. והוא - שישוב להיות כפי שהיה כשהיה תינוק! כפי שהזכרנו, כל אחד מתחיל את חייו בלא חטא. ב"פשוטה לפנייה". למצב זה נדרש החוטא לשוב. הרמ"ק הרי מדבר ב"תומר דבורה" על שלוש עשרה המידות שבסוף נבואת מיכה, "מי א-ל-ל כמורף נשא עון ועבר על פשע לשארת נחלתו" וגו' (מיכה ז, יח-כ). הוא מסביר מה ענינה של כל מידה ומידה. המידה האחרונה שם היא "מימי קדם" (שם). מה ענינה של מידה זו? מסביר הרמ"ק, שענינה של מידה זו הוא, שלפעמים אין לאדם שום זכות שהקב"ה יכול להתחשב בה, ואז הקב"ה זוכר לו בכל זאת זכות אחת: שפעם, "בימי קדם", הוא היה תינוק בלי עבירות. זהו מצב שאין אדם שלא היה בו, וכל אחד יכול לשוב אליו, להיות נקי בלי עבירות כמו שהיה כשהיה תינוק.

אבל יש גם מצב אחר שכל אחד יכול לשוב אליו. לא ל"ימי קדם" הפרטי שלו, אלא ל"ימי הקדם" של כלל ישראל. לחזור למצב של מעמד הר סיני! הרי נשמות כל ישראל שבכל הדורות, גם של הגרים שבכל דור ודור, כולן היו במעמד הר סיני, וכולם אמרו שם "נעשה ונשמע" (פרקי דר"א פרק מ'). אמנם לא כולם היו שם באותה מדרגה, ודאי אינו דומה ה'נעשה ונשמע' של אהרן הכהן ל"נעשה ונשמע" של דתן ואבירם, אבל סוף סוף כולם קבלו עליהם עול מלכות שמים, כמו שנאמר: "ויצען כל ה'עם קול אחד ויאמרו, כל הדברים אשר דבר ה' נעשה" (שמות כד, ג). אפשר אם כן לחזור למצב של מעמד הר סיני, לקבל עול מלכות שמים, ולהתנהג כפי שמתחייב מכך.

חזרה למצב של מעמד הר סיני, יש לה משמעות מעשית מאוד. התורה הרי מצוה: "רק השמר לך ושמר נפשך מאד, פן תשפח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך פל ימי חייך, והודעתם לבניך ולבני בניך, יום אשר עמדת לפני ה' אלוקיך בחרב" (דברים ד, ט-י). כלומר, התורה רוצה, שמעמד הר סיני לא יהיה אצלנו מאורע שקרה פעם, לפני אלפי שנים, אלא מאורע שאדם חי אותו בכל רגע ורגע! "פל ימי חייך" אדם צריך לחיות עם ההרגשה, שהנה הוא עומד למרגלות הר סיני, ההר כפוי עליו כגיגית, הוא רואה אש ולפידים וקול שופר, ושומע את קול ה' הולך מסוף העולם ועד סופו (זבחים קטז, א): "אנכי ה' אלוקיך... זכור את יום השבת לקדשו... פגד את אביך ואת

צורת התקיעות - כצורת התכנית האלקית בעולם

המביא ביכורים אומר לכהן: "הגדתי היום לה' אלוקיך, פי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו" (דברים כו, ג). אח"כ הוא אומר: "ארמי אבד אבי, ויגדל מצרומה... וירעו אתנו המצרים ויענונו...". ולבסוף הוא אומר: "ויצאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה... ויבאנו אל המקום הזה, ויתן לנו את הארץ הזאת, ארץ זבת חלב ודבש". התחלה טובה - "פי באתי אל הארץ" - המשך לא כל כך טוב - "ארמי אבד אבי... וירעו אתנו המצרים" - וסוף טוב - "ויצאנו ה' ממצרים... ויבאנו אל המקום הזה... ארץ זבת חלב ודבש".

התקיעות של ראש השנה, אף הן מסודרות כפי המהלך הזה: פשוטה לפנייה¹, פשוטה לאחריה, וביניהן שברים ותרועות. "גנוחי גנח" ו"לולי ליל" (ר"ה לד, א). למה מרמזים הקולות הללו? "פשוטה לפנייה" מרמזת על המצב השלם והמתוקן, ועל מלכות שמים השלמה שהיתה קודם הבריאה ("אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא")², ועל המצב השלם והמתוקן ועל מלכות שמים השלמה שהיתה בתחילת תולדות עם ישראל, כשכל ישראל אמרו בסיני "נעשה ונשמע". לאחר הופעות אלו של מלכות שמים השלמה, ישנם הרבה שברים ותרועות³. בתולדות העולם - אדם הראשון אוכל מעץ הדעת, דור המבול ועוד, ובתולדות עם ישראל אחרי מעמד הר סיני - מעשה העגל, מעשה המרגלים, ושאר תרועות ושברים, עד חורבן הבית ועד לשואה האחרונה, ועד לצרות שיש לנו היום. אבל לאחר השברים והתרועות מגיעה שוב "פשוטה לאחריה". הפשוטה לאחריה מרמזת על המצב השלם והמתוקן ועל מלכות שמים השלמה של אחרית הימים. באחרית הימים, אחרי ככלות הכל, לבדו ימלוך נורא! כשהתכנית האלקית תגיע אל קצה, שוב תהיה מלכות שמים שלמה, במלכות בית דוד ובסנהדרין הגדולה בירושלים. לזה רומזים קולות השופר - שלאחר כל הצרות, ולאחר כל השברים והתרועות, נגיע בעזרת ה' שוב למצב מתוקן. ל"פשוטה שלאחריה"⁴.

גם אצל כל אחד באופן פרטי כך הוא הסדר. הוא נולד בלא חטא, אח"כ הוא חוטא, "פי אדם אין צדיק בלא אשור יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ), ובסוף הוא מתקן את חטאו. התיקון יכול להיות או בגהנם או בגן עדן, אבל בסוף, אחרי החטא - הוא בא על תיקונו⁵.

תשובה - למעמד הר סיני!

כדי להגיע מהמצב האמצעי של החטא, אל המצב המתוקן - צריך לחזור בתשובה.

ויש לשאול: בשלמא יהודי שהיה שומר תורה ומצוות והפסיק להיות כזה, או נכשל בכמה דברים - לגביו אפשר לדבר על "חזרה" בתשובה. הפסק לחטא, ושוב להתנהג כמו שהתנהג בעבר. אבל אדם שמעולם לא היה שומר מצוות, איך

יאיר: "תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיזות" וכו' (ע"ז כ, ב) - אבל זהו רק לענין העידון השלם, שתהינה המידות שלמות אצל האדם בכל מיני שלמות ושכלול¹⁰. אבל כדי לזכות להתחלת התורה - אדם חייב שתהינה לו קצת מידות טובות קודם לזה, ובלי זה - האדם אינו מתאים כלל לקבל תורה ולעסוק בתורה.

"הביטו לנפשתיכם והטיבו דרכיכם"

הרמב"ם אומר, "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: עורו ישנים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם... השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשתיכם והטיבו דרכיכם..." (הלכות שופר פ"ג ה"ד). קול השופר צריך לעורר את האדם¹¹ לעשות חשבון הנפש¹², לתקן את מעשיו, כל אחד כפי מדרגתו. יש יהודים שהתרחקו מאד, שבכלל לא מקיימים תורה, ואפילו קול השופר אולי לא מגיע לאזניהם כדי לעוררם. אבל יש יהודים שב"ה כל השנה לומדים תורה ומקיימים תורה, ובכל זאת גם הם צריכים לתקן דברים קלים, "כפי אדם, אין צדיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא" (קהלת ז, כ), וא"כ כל אחד לפי מדרגתו ודאי יש לו מה לתקן. שהתפילה תהיה יותר טובה, שלימוד התורה יהיה יותר טוב, שאהבת ישראל תהיה יותר טובה, אהבה בין אדם לחברו, בין איש לאשתו, כל אחד צריך לתקן במה שיודע ומכיר את עצמו שצריך לתקן. השופר צריך להזכיר לנו לתקן את כל הדברים הללו.

"עורו ישנים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם", הכונה גם לשנות הרגלים. ההרגל והשיגרה גם הם מיני תרדמה. לא להכנע להרגלים. זה שאני רגיל כך, זו לא ראייה שזה הדבר הנכון. צריך לבדוק אם זה הדבר הנכון, ואם לא - אז לתקן את זה. גם אם כולם עושים כך, אין זו ראייה שזהו הדבר הנכון. מה שכולם עושים, לא חייב להיות מותר. תלוי מי הם ה"כולם". אם גדולי החכמים הם שעושים כך, זו ראייה שמותר. אבל אם סתם אנשים עושים כך, זו לא ראייה שמותר.

מספרים על ה"דברי חיים" מצאנו זצ"ל, שבא אליו פעם יהודי אחד וסיפר לו, "פלוגי עשה כך וכך". אמר לו ה"דברי חיים": "לשון הרע! אסור לספר זאת!" אמר לו המספר: "אבל כך כולם אומרים!" אמר לו ה"דברי חיים": "הגינהם מספיק גדול בשביל כולם!"... "כולם עושים" איננו היתר. צריך לבדוק אם הדבר מותר באמת.

מלכות ה' לעומת מלכות בשר ודם

חז"ל אמרו, "אמרו לפני בראש השנה מלכיות... כדי שתמליכוני עליכם"¹³ (ר"ה טז, א). זהו מיסודות העבודה בראש השנה - להמליך עלינו את הקב"ה. וכשאנו עובדים בראש השנה על ההכרה במלכות ה', צריך להבין על איזה מין מלכות מדובר כאן.

הרמב"ם אומר: "בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה". מה היתה הטעות? הם חשבו, שכשם שמלך בשר ודם רוצה שיחלקו כבוד לא רק לו אלא גם לעבדיו, והוא מעניש את מי שמבזה אותם, כי כבודם הוא כבודו ובזיונם הוא כבזיון המלך, כך גם מלך מלכי המלכים הקב"ה רוצה שיחלקו כבוד לעבדיו: לשמש,

אמך...", וכל שאר הדברות. אמנם קשה לנהוג כך למעשה, אבל כך התורה רוצה שיהודי יחיה, עם אותו רגש של מעמד הר סיני.

חוץ מזה דרשו חז"ל (ברכות כב, א), שבפסוק זה רמוז ציווי נוסף: "וְהִוְדַעְתֶּם לְבָנֵיךָ וּלְבָנֵי בְנֵיךָ". היינו, שהודעת ומסירת התורה לבנים, צריכה להיות כמו "יום אֲשֶׁר עֲמַדְתָּ לְפָנַי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחַרְב". כשם שבחורב עמדת באימה וביראה ברמת ובזיע מן האש הגדולה והקולות והברקים וכל מה שהיה שם, כך תחיה כל הימים, וכך תעביר את התורה הלאה! שאם לא כן, מי שהיה במעמד הר סיני יהיה "חם" כמו כלי ראשון, אבל מי שיקבל ממנו יהיה כבר "כלי שני" שאינו מבשל כמעט כלום, וכלי שלישי - אפילו בקלי הבישול ישנה כבר שאלה עד כמה הוא מבשל. לכן, צריך תמיד לשמור על החום, שכל אחד יהיה חם כמו כלי ראשון. לקחת ללב את האש, את היראה והאהבה שהיו במעמד הר סיני, ולהעביר אותם לדורות הבאים.

שוב בתשובה גם ממידות רעות

לחזור בתשובה, אין כוונה רק ממעשים רעים. הרמב"ם מסביר, שצריך לחזור בתשובה גם ממידות רעות (הלכות תשובה פ"ז ה"ג). וזה לפעמים קשה הרבה יותר מלתקן את המעשים. כי מעשים, אם אדם לא הקפיד עד היום על כשרות המאכלים, אז מהיום יתחיל להקפיד. אפשר להחליט ולקיים. אבל לשנות את המידות - זה כבר לא כל כך קל. אדם שעד היום היה כעסן, שיפסיק בבת אחת להיות כעסן, זה רצוי מאד, כך צריך להיות, אבל זה לא הולך בקלות. הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל אמר, שיותר קל ללמוד את כל הש"ס, מלהחליט מדה אחת. לא לבטל, רק להחליט. כי זהו דבר קשה מאד לאדם, לשנות את עצמיותו. הנביא אומר, "יַעֲזֹב רָשָׁע דְרָפוֹ וְאִישׁ אֶנְן מִחֻשְׁבָּתוֹ" (ישעיהו נה, ז). לא רק את הדרך צריך הרשע לעזוב, שאלו הם המעשים הרעים, אלא גם את המחשבות הרעות צריך לעזוב, ומחשבות רעות מקורן במידות רעות. צריך להגיע למידות טובות.

אחת המידות שעליה צריך לעבוד במיוחד, היא מידת העצלות. למה איננו מצליחים לתקן שום מידה? - כי אנו עצלים. לא רוצים לעבוד קשה, או לא רוצים לעבוד כלל... אם נעבוד על מידת העצלות, נצליח לתקן גם דברים אחרים.

עד כמה חשוב שתהינה לנו מידות טובות, רואים מדברי רבי חיים ויטאל. רבי חיים ויטאל שואל, מדוע אין בתורה ציווי מפורש על מידות טובות? אמנם יש ציווי כללי על כך בפרשה שלנו - "וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵי" (דברים כה, ט) - שענינו "להדמות אליו ית' בפעולותיו הטובות והמידות הנכבדות שיתואר בהם האל-יתעלה" (ספר המצוות לרמב"ם, מ"ע ח'), וכן ישנם כמה צוויים בתורה על מידות טובות פרטיות, למשל: "לֹא תִשָּׂא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְבְּךָ" (ויקרא יט, יז), "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (שם, יח) ועוד, אבל על רוב המידות אין ציוויים מפורשים. מדוע? אומר רבי חיים ויטאל, מפני שהמידות "הן הכנות עיקריות אל תרי"ג המצוות" ("שערי קדושה" ח"א ש"ב); הן הקדמה ובסיס לתורה, ובשביל להשיג את התורה אדם צריך להיות בעל מידות טובות עוד לפני שהוא ניגש אליה. לכן, אין צורך ואין טעם לצוות בתורה על מידות טובות, שהרי ממילא אין מבוא לתורה למי שאינו בעל מידות כאלו¹⁴.

אמנם גם ההיפך נכון - שלימוד התורה וקיום מצוותיה הם אלו שמעדינים ומזככים את הנפש, וכמו שאמר רבי פינחס בן

מלכות ה' - על כל העולם כולו

זה התוכן של ברכת מלכויות, שה' לבדו הוא מלך על כל העולם, ואינו צריך לשום כח אחר. הוא לבדו מנהיג, והוא לבדו עשה עושה ויעשה לכל המעשים. על כל זה צריכים לחשוב בר"ה, וזו היא העבודה הנדרשת מעמנו בר"ה, לדעת שאפס זולתו, לדעת "כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, אין עוד". אין שום כח חוץ מכחו ית'.

הרי אחד מהפסוקים של ברכת מלכויות הוא: "פֶּה אָמַר ה' מִלְּךָ יִשְׂרָאֵל וְגִאֲלוֹ ה' צָ-בָאוֹת, אֲנִי רִאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרֹן וּמִבְּלָעָדֵי אֵין אֱלֹקִים" (ישעיהו מד, ו). והקשו על כך¹⁷, שלומר שה' הוא "מִלְּךָ יִשְׂרָאֵל" זה לא מספיק, כיון שאין כאן המלכות ה' על כל העולם כולו. ונכמו שאמרו בגמרא, שאין להשתמש בפסוק "זְמַרו לַיהוָה לְמַלְכוּתוֹ" (תהלים מז, ז) למלכויות, כיון "דלא אמליכתיא אלא על אומה אחת" (רש"י ר"ה לב, ב ד"ה זמרו למלכנו). ותירצו על כך, שהפסוק "פֶּה אָמַר ה'" וכו' משמש למלכויות לא בגלל שנאמר בו שה' הוא "מִלְּךָ יִשְׂרָאֵל", אלא בגלל מה שנאמר בהמשך הפסוק - "אֲנִי רִאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרֹן, וּמִבְּלָעָדֵי אֵין אֱלֹקִים". והגם שבתבות אלו לא מוזכרת מלכות, מ"מ הרי זה כפסוק "שמע ישראל", שאמרו בגמ' שהוא "כשר" למלכויות אע"פ שלא מוזכרת בו מלכות (ר"ה לב, ב), כי העיקר של מלכויות הוא להכיר ש"ה' אחד", ושאינן שום כח אחר חוץ ממנו¹⁸.

"מִבְּלָעָדֵי אֵין אֱלֹקִים". אם מבינים שאין שום כח בעולם חוץ ממנו ית' - זו מלכות, וזוהי עבודת "תמליכוני עליכם" של ר"ה. אנו צריכים להשתדל כבר עכשיו, בימי חודש אלול, להתחזק בהכרה הזו. להגיע לכך שבראש השנה נוכל באמת לדעת שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. גם על אומות העולם, ואפילו על הרשעים שבהן, איננו מתפללים שימותו, רק שידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה, שזה תיקון העולם - ה"פשוטה לאחריה", כפי שדברנו בתחילת השיחה - שכולם יכירו שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. כל שכן שאנו צריכים לפני כולם להבין ולהפנים את זה, שהקב"ה הוא מלך ואפס זולתו. אם אכן נעשה כך, ומכח זה גם נחזור בתשובה, אז בע"ה נזכה עבור זה להכתב ולהחתם עם כל בית ישראל לחיים טובים ולשלום, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

לירח ולכל צבא השמים. מה עשו? "התחילו לבנות לכוכבים היְכָלוֹת, ולהקריב להן קרבנות, ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם", כדי לכבד בזה את עבדיו ומשמשי של הקב"ה, ומזה התפתחה אחר כך עבודת כוכבים גמורה, שהתחילו לייחס אלוהות לכוכבים עצמם¹⁴ (כמבואר כל זה ברמב"ם, ריש הלכ' עבודת כוכבים).

והנה, המתכונן היטב בלשון הרמב"ם יבחין, שהגדיר את מחשבתם של אנשי דור אנוש [לעבוד את הכוכבים כדי לכבד בזה את הקב"ה] לא רק כטעות בהבנת רצון ה', אלא כטעות קשה בסברה ("בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה, ונבערה עצת חכמי אותו הדור"). וקשה לכאורה: מה כאן הטעות בסברה? הרי סברת אנשי דור אנוש נראית לכאורה הגיונית מאד! הרי מלך בשר ודם באמת רוצה שיכבדו את שריו ופקידיו, ומי שמזלזל בהם הוא כפוגע במלכות. מדוע א"כ לא ירצה גם הקב"ה שישתחוו לשריו ועבדיו ויכבדו?

נראה, לכאור, שהטעות הגדולה שבמחשבה זו, היא חוסר ההבנה שקיים הבדל תהומי בין עבדיו של מלך בשר ודם לעבדיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. מלך בשר ודם מוכרח שיהיו לו עבדים. אם לא יהיו לו עבדים - חיילים שוטרים ושרים שהכל סרים למשמעתם - הוא לא יוכל לממש את מלכותו. אם הצבא והשרים יחליטו שלא להכיר במלך, המלך יוכל לצעוק ברחובות מבוקר עד ערב "אני המלך", ושום דבר לא יעזור לו. או שיכרתו את ראשו, או - במקרה הטוב - ישאירו אותו בתור משוגע שמסתובב וצועק ברחובות. בכל אופן, מלכות לא תהיה לו. לכן דורש מלך בשר ודם מנתיניו לכבד גם את שריו ועבדיו, שכן בלעדיהם - תתבטל מלכותו.

לא כן אצל הקב"ה. לקב"ה יש אמנם גם כן שרים, שר צבא (יהושע ה, יד) ושר הפנים (ברכות נא, א) ושר של אש (פסחים קיא, א) ושר של ברד (שם) ושר של ים (שם, ב; גיטין סח, ב) ושר חֲמָה ושר צְנָה (סנהדרין קח, ב) ועוד שרים רבים ונכבדים מאלה, אבל האמת היא שהקב"ה לא זקוק לשרים האלה. הוא יכול לעשות כל אשר יחפוץ גם בלי עזרתם, וגם לאחר שהם נמצאים - הם אינם יכולים לעשות דבר. הקב"ה לבדו, הוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים, ולא השרים. הוא לבדו משנה עיתים ומחליף את הזמנים, ומסדר את הכוכבים, ואין שום כח אחר זולתו. ממילא אין לקב"ה צורך שיכבדו את שריו ועבדיו, וממילא זוהי "טעות גדולה" לחשוב שהקב"ה מעוניין שיכבדו; טעות שהיא שורש לעבודה זרה, כי היא מצביעה על חוסר הבנת אֶפְיָה של מלכות שמים, שהיא מלכות שאינה זקוקה לעוזרים ומסייעים^{15,16}.

1. לפני התרועה.

2. משמעות מלכות ה' "בטרם כל יציר נברא" - כשלא היו עדין נבראים למלוך עליהם - היא, שגם אז היה יכול הקב"ה לעשות הכל כרצונו. (וכן "אחרי ככלות הכל לבדו ימלוך" - מתפרש במשמעות זו). כי המלוכה, אין עיקר ענינה השליטה על אחרים, אלא עיקר ענינה הוא שהמלך אינו מוגבל, ויכול לעשות כל אשר יחפוץ. [מלכא - מאי דבעי עביד. שהמלך פורץ גדר... ואין מוחין בידו] (פסחים קי, א). ורק ממילא יוצא מזה גם ענין השליטה על אחרים. שכיון שהמלך אינו מוגבל, ממילא הוא שולט על האחרים - במידה וקיימים "אחרים" - ועושה בהם מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו. [ומה שמובא בסה"ק שסיבת בריאת העולם היתה, כי "אין מלך בלא עם", "ואם אין צבא למלך ואין מחנה למלך על מה הוא מולך" (פרקי דר"א פ"ג), זהו רק כדי להוציא את המלכות אל הפועל, ולגלותה. אבל באמת ובעצם, גם בלי עם - הקב"ה מלך].

3. גם תרועה היא לשון שבר - עי' במפרשים על הפסוקים "רִעָה הִתְרַעְעָה הָאָרֶץ" (ישעיהו כד, יט), "יִרְעוּךָ קִרְקֵד" (ירמיהו ב, טז), "תִּרְעֵם בְּשִׁבְט בְּרָזָל" (תהלים ב, ט), ועוד.

4. ולא רק צורת התקיעות מרמזת למהלך הזה, אלא גם צורת סידור הפסוקים בְּבִכּוֹת מלכויות זכרונות ושופרות מרמזת לכך. דהנה, כבר נתקשו התוס' (ר"ה לב, א ד"ה מתחיל) על מה שאומרים בברכות אלו את פסוקי הכתובים קודם פסוקי הנביאים, שזה נגד המקובל והידוע שהנביאים

חשובים יותר מהכתובים, וא"כ היה לנו להקדים ולומר את פסוקי הנביאים קודם לפסוקי הכתובים. ועי' מה שתימצו על זה (תוס' שם). ואולם הגה"צ רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל תירץ שאלה זו כך: "הנה כל הפסוקים של מלכויות וזכרונות ושופרות, שנזכר בכל אחד פסוקים מתורה נביאים וכתובים, הם מדברים מג' ענינים: הפסוקים של תורה - רובם ככולם מדברים מהתגלות מלכות וזכרונות ושופרות של העבר. כי זהו שורש התורה, להורות לנו דרכי ית'. ובכל פסוקי הנביאים של המלכויות וזכרונות ושופרות - מדברים ומרמזים על לעתיד לבוא. כי הנבואה מגלה מה שעתיד להיות. ופסוקי הכתובים של מלכויות וזכרונות ושופרות - המה כולם מרמזים על ההנהגה של ההווה. והמה מרמזים בכללות על השתלשלות הקדושה של העבר וההווה והעתיד. ובזה יתורץ קושיית התוס', מה שאומרים פסוקי כתובים קודם פסוקי נביאים. כי כך הוא הסדר, מתחילה ההווה, ואחר כך העתיד ("פרי צדיק" לראש השנה אות כ"ח).

5. ומי שזוכה, מסיים את ההליך כולו - כולל התיקון - כבר כאן בעולם הזה, כפי שנאמר בברכות שבפרשתנו: "וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ, לְשִׁמְרָה לְעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם... וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַבְּרָכּוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגְךָ... בְּרוּךְ אַתָּה ה' וּבְרוּךְ אַתָּה ה' בְּצֵאתְךָ (דברים כח, א-1) - "שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם" (רש"י שם, 1).

6. לדעת רש"י מעשה זה היה קודם מתן תורה, בד' בסיון (עי' רש"י שמות כד, א). אבל לדעת האבן עזרא (שמות כ, כא) והרמב"ן (שם כד, א) מעשה זה היה ביום מתן תורה עצמו, לאחר מעמד הר סיני.

7. ולדעת הרמב"ן, זוהי מצוה גמורה הנמנית במנין המצוות, "שלא נשכח מעמד הר סיני, ולא נסיר אותו מדעתנו, אבל יהיו עינינו ולבנו שם כל הימים" (מצנת ל"ח ב' מן המצוות שהוסיף הרמב"ן על ספר המצוות לרמב"ם. וכן כתב בפירושו לתורה - דברים ד, ט).

8. וכתב בעל הטורים בפירושו לתורה (שמות כ, טו), דלכן נהגו להתנועע בשעת הלימוד, [כמבואר בזוה"ק (ח"ג ריח, ב), דכד לעאן ישראל באורייתא, מתנענען הכא והכא, ולא יכלין למיקם בקיומייהו], לפי שהתורה ניתנה באימה וביראה וברתת ובוזיע, כפי שנאמר במתן תורה: "וַיֵּרָא הָעָם וַיָּנֻעוּ" (שמות שם), ופירש שם רש"י: "אינן נוֹעֵ אלא זֵיעוּ". [ועי' ספר חרדים (פס"ו אות ל)].

9. וכן כתב רבינו יונה בפירושו למסכת אבות, על דברי המשנה "אם אין דרך ארץ אין תורה" (אבות פ"ג מ"ז), וז"ל: "ר"ל, שצריך תחילה לתקן את עצמו במידות, ובה תשכון התורה עליו, שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות; לא שילמוד התורה ואחר כך יקח לו המידות, כי אי אפשר". וכן כתב הגר"א ז"ל בביאורו למגילת אסתר (י, ג), וז"ל: "פִּי מְרַדְּכִי הִיְהוּדִי... דִּרְשׁ טוֹב לְעַמּוֹ - הוא מעשים טובים ומידות טובות. והמידות טובות הן יותר מכולן, כמו שאמרו שלא נכתבו המידות טובות בתורה כי הם כוללין כל התורה, כמו שאמרו: כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה (עי' שבת קה, ב), וכל המספר לשון הרע ככופר בעיקר (ערכין טו, ב), וכן כולם", ע"ש.

10. כמו שפירש רבינו יונה על המשנה "אם אין תורה אין דרך ארץ" (אבות פ"ג מ"ז), וז"ל: "כלומר, מי שאינו יודע תורה, אינו שלם במידות של דרך ארץ, כי רוב המידות הטובות שיש בדרכי העולם - בתורה הם... אם כן, בלא תורה לא יהיו דעותיו שלמות בדרך ארץ".

11. וכתב הגר"א, דלכך מפסיקין ולא תוקעין בערב ר"ה, כדי שלא נכנס לר"ה במצב של "מלומדה", שכבר נהיה רגילין לתקיעות והם לא יעוררו אותנו. דבלי' יום - כיון דדש דש, כמבואר במעשה של טיטוס והיתוש (גיטין נו, ב), דמשחרגיל היתוש בקול הקורנס, הכיר בו ולא הניח ניקורו (ביאור הגר"א לספר יונה ג, ג).

12. יש מבארים לפ"ז את נוסח ברכת השופר כפי שהוא מופיע בכמה ראשונים - "לשמוע בקול שופר". דהנה הטור והשו"ע (או"ח סי' תקפ"ה ס"ב) כתבו לומר לשמוע "קול" שופר, כמנהגנו, וכנוסח הרמב"ם (פ"ג משופר ה"י). וכתב שם הב"ח, דאין לומר "בקול", דמשמע לעשות צביונו ולשמוע בקולו, אלא יאמר "קול" שופר. וכ"כ המג"א (סי' תקפ"ה סק"ב) והט"ז (שם סק"ב). ואולם בכמה ראשונים הנוסח הוא "בקול" שופר - עי' רא"ש (ר"ה פ"ד סוף סי' י') שהביא כן בשם רבינו (סי' תקל"ד) ובה"ג, וכן הוא באו"ז (ח"ב סי' רע"א), ובמנהיג (הלכ' ר"ה) בשם רב האי גאון, ועוד. ובדעת ראשונים אלו צ"ל, דאדרבה היא הנותנת, דכיון ששופר רמז יש בו, עוררו ישנים משנתכם וכו', א"כ שייך לברך לשמוע "בקול" שופר, שהשופר כביכול אומר לנו: "עוררו ישנים ושובו אל ה'", ומצוה לשמוע בקולו.

וכבר המליץ חכם אחד על ענין התקיעות ואמר, שהרי חז"ל אמרו (במי שנתן שופר בתוך שופר ותקע), "אם קול פנימי שמע יצא, ואם קול חיצון שמע לא יצא" (ר"ה כז, ב). ונרמז בוה, שלא די בשמיעת "הקול החיצון" של השופר, אלא צריך להטות אוזן ולשמוע גם את ה"קול הפנימי" של השופר, מה הוא קורא ועל מה הוא מרמז, ורק "אם קול פנימי שמע - יצא".

13. וכתב ב"מאור ושמש" (סוף חומש דברים, רמזי ר"ה, ד"ה ואמרו לפני בר"ה וכו'), שעל ידי עבודת "תמליכוני עליכם" של ר"ה, "על ידי זה יוסיף אומץ ליחד אלקינו בעת אמרו שמע ישראל כל השנה, שיוכל לקבל עליו עול מלכות שמים בקדושה על ידי המשכת הקדושה שהוא מושך עליו בר"ה... וזהו הפירוש ואמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם. שהכונה, שתאמרו המלכויות בר"ה בכל לבבכם, שעל ידי זה תמליכו את השם ב"ה כל השנה ברוב עוז", ע"ש.

14. ועי' עוד בוה ב"נפש החיים" שער ג' פ"ט.

15. ויש להוסיף עוד, שמלכות ה' לא רק שאינה נצרכת לשרים ועבדים, אלא גם לנתינים היא אינה נצרכת, כפי שאומרים בתפלה: "אדון עולם אשר מִלֵּךְ בטרם כל יציר נברא", וגם "אחרי ככלות הכל - לבדו ימלוך נורא". הרי שמלכות ה' קיימת גם כשאין עולם ואין נבראים. ועי' לעיל הערה 2, שם נתבאר מה המשמעות של מלכות ה', כשאין לקב"ה נבראים למלוך עליהם.

16. וב"בני יששכר" ביאר את טעות אנשי דור אנוש על פי המבואר בגמרא, שאוריה החתי מורד במלכות היה, כיון שאמר בפני דוד המלך "ואדני יואָב" (שמו"ב יא, יא), "וזהו מרד שִׁנְאָאוּ אדון בפני המלך" (רש"י קידושין מג, א), "דלאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך" (רש"י שבת נו, א). הרי לנו, שאף שרצון המלך שיכבדו את הממונים מטעמו, כשר הצבא וכד', אין מקום לכבדם בפני המלך, והמכבדים בפניו הרי הוא מזלזל ומורד במלך. וכן באנשי דור אנוש: אילו הכירו שהקב"ה "מלא כל הארץ כבודו", לא היו מעיזים לכבד בפניו את הממונים על ידו. אך טעותם היתה, שהתייחסו לקב"ה כמצוי "במקומו" בלבד, ועל כך הם נתבעו ("בני יששכר" מאמרי חודש תשרי, מאמר י"א אות ט"ו).

17. עי' "שם משמאל" (ר"ה תרע"ח ד"ה בש"ס ר"ה).

18. וכמו שכתב המאירי: "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד"; "וַיְדַעַת הַיּוֹם וַהֲשַׁבְתָּ אֶל לִבְכָּךְ [פִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשִׁמְיָם מִמֶּלַע וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד]"; "אֶתָּה הָרַתָּ לְבַעַת פִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים [אֵין עוֹד מִלְבָּדוֹ] - כּוֹלֵם מַלְכוּתוֹת הֵם [הגם שלא מוזכרת בהם מלכות], ורשאי להזכירם במקום מלכות. שהאחדות הוא קבלת עול מלכותו, ושוללת הממשלה מכל אחר" ("בית הבחירה" למאירי ר"ה לב, ב). וכן יש לומר על הפסוק "וימפלעדי אין אלקים".